

Venekeelne eestimaine ringhääling. Eilsest tänasesse

Andres Jõesaar (RiTo 30), Tallinna Ülikooli Balti filmi- ja meediakooli ristmeedia dotsent

Eestis on 25 aasta jooksul tekkinud kaks teineteisest eraldatud telemeedia ruumi. Venekeelsete elanike haaramiseks eestimaisesse inforuumi on vaja teha senisest suuremaid pingutusi.

Meediauuringud (Jakobson 2004; Vihalemm 2011; Saar Poll 2014) näitavad, et eestlased ja mitte-eestlased elavad enamasti üksteisest isoleeritud infoväljas. Üldistatult on esimesed teadlikud Eesti riigi tegemistest, teised Venemaa omadest. Ühtse infovälja puudumine ja informeerituse erinev tase on takistuseks ühiskonna arengule. Artiklis väidetakse, et üks tekkinud olukorra põhjusi on Eesti Vabariigi meediapoliitika. Kuid ajaloolised juured ulatuvad teisest iseseisvusajast kaugemale. Mõistmaks tänapäevast Eesti meediat ning kavandamaks tulevikku suunatud tegevusi, on tarvis analüüsida samme ja valikuid, mis on meid tänasesse päeva toonud.

Mitmekeelseid meediaturge analüüsides tuleb ilmselt arvestada erinevate etniliste gruppide kultuuritausta ja -eelistustega. Geokultuurilisele mõõtmele lisaks aitab meediaturge defineerida geolingvistilise mõõtme lisamine, mis osaliselt kattub diasporaalse meedia kontseptsiooniga (Hesmondhalgh 2013). Eesti on ühest küljest geograafiliselt, kultuuriliselt ja keeleliselt selgelt piiritletud meediaturg, kuid teisest küljest kuulub märgatav osa Eesti elanikkonnast geolingvistiliselt venekeelsesse meediaruumi.

Todd Gitlin (1999, 173) küsib, kas avaliku sfääri (*public sphere*) (Habermas 2001) asemel on demokraatia toimimiseks vajalikud hoopis eraldiseisvad avalikud sfäärikesed (*separate public sphericules*). Temaga saab nõustuda tingimusel, et need sfäärikesed omavad võimet või nende ülest ruumi, milles omavahel kommunikeeruda – metasfääri. Meedial saab olla sellise kommunikatsioonivälja ja seal toimuva suhtluse tagamiseks väga oluline roll. Milliseks see väli kujuneb või kujundatakse, sõltub suuresti meediapoliitikast.

Denis McQuail (2003) ütleb, et meediainstitutsioone mõjutavad kolm välja: poliitika, tehnoloogia ja majandus. Artikkel analüüsib nende kolme välja mõju Eesti meedias ühtse, eraldiseisvaid sfäärikesi ühendava avaliku sfääri tekkimisel. Praeguses kontekstis on sfäärikesteks keelel põhinevad meediaruumid – eestikeelne ja venekeelne inforuum.

Kahe inforuumi teke

Koos Eesti ühiskonnas toimunud murranguliste protsesside ja sündmustega reformiti üheksakümnendate algusest kardinaalselt ka kogu meediamaastik. Muutus toimus mitmes olulises aspektis. Uus seadusandlus tagas meediale sõltumatuse ning lõi aluse duaalse ringhäälingusüsteemi tekkeks, muutusid

majandusmudelid, uuenes tehnoloogia. Meedia uue paradigma tõttu tuli meedia sisu ja tegevuseesmärgid ümber mõtestada. Kuigi tehniliselt oli tegemist Eesti ühiskonda tervikuna puudutavate protsessidega, olid selle tulemused eestikeelsetele ja venekeelsetele elanikele märkimisväärselt erinevad. IdaEuroopa ringhäälinguis toimunud kirjeldas Karol Jakubowicz (2009) kui „europamiseerumist” (*Europeanization*), mis lühidalt tähendab suuresti ebaõnnestunud katset siirdada lääneeuroopalikke normatiivseid ringhäälingumodeleid siirderiikide kultuuriruumidesse vastuvõtva maa kultuurilisi ja ajaloolisi eripärasid arvestamata. Eesti kui liberaalse turumajandusega riigi meediapoliitika lähtus eelkõige vaba turu, st minimaalse regulatsiooni põhimõtetest, erameediat idealiseeriti (Jõesaar 2011). Selline suund ühtis Euroopa Liidu kommunikatsioonipoliitikaga, mille domineerivaks väärtuseks on viimaste kümnendite jooksul kujunenud majanduslik heaolu (Picard 2002; Croteau, Hoynes 2001, 21). Samas seab meie turu suurus kodumaise meedia võimekusele selged piirid. Väiksematel turgudel napib hästiarenenud meediaruumi loomiseks vajalikke ressursse. Kui turg on meediaettevõtetele kasumlikuks opereerimiseks piisavalt suur ning peamised meedia eesmärgid – mitmekülsus, arvamuste paljusid jms – on tagatud, siis liigutakse edasi ka väiksemate huvirühmade teenindamise poole (Doyle 2002; Lowe *et al* 2011). Piiratud ressursside puhul jäävad väiksemate auditooriumigruppide huve teenida võivad meediaväljundid majanduslikel põhjustel loomata. Selle tõttu ongi Eesti meediamaaastik Euroopa rikkamate riikidega võrreldes tunduvalt kesisem (Lowe *et al* 2011). Kui Euroopas on eestikeelne meedia tervikuna nišiturg, siis Eesti-siseselt on selliseks auditooriumi nišisegmendiks Eesti mitte-eestlastest televaatajad, kelle jaoks eestimaise üleriigilise traditsioonilise üldhuvi eratelekanali loomine pole olnud majanduslikult mõttekas.

Eesti meediaregulatsioon on kogu taasiseseisvusaja jooksul olnud minimalistlik. Ajakirjandusväljaannete (sh ajalehed, portaalid) asutamiseks piirangud puuduvad. Teleja raadiokanalite toimimise õigusaktid lähtuvad „Audiovisuaalmeedia teenuste direktiivist” (AVMSD 2010), mis paraku ei võta arvesse meie meediaturu väiksust ning kultuurilisi ja ajaloolisi eripärasid. FM sageduste piiratus tõttu on küll uue raadiojaama asutamine raskendatud, aga digitaal-TV platvormil on uute telekanalite jaoks väheste pakkumise tõttu veel palju ruumi. Internetis piirangud audio ja/või audiovisuaalset sisu edastavate ettevõtete loomiseks puuduvad. Suurest ajakirjandusja ettevõtlusvabadusest hoolimata ei ole Eesti meediamaaastik kaugeltki rikkalik. See väide kehtib eriti Eesti venekeelse meedia kohta. Tänapäeval puuduvad venekeelne üleriigiline päevaleht ja täismahus töötav telekanal. Peamised kodumaised venekeelsed infoallikad on avalik-õigusliku ringhäälingu venekeelne Raadio 4 ja kaks suuremat venekeelset portaali. Järgnevalt on vaatluse all praeguse olukorra tekkimise ajalooline taust.

1990-ndad. Iseseisva Eesti meediaruumi teke. Venekeelsele auditooriumile suunatud ringhäälingumaastiku areng

Möödunud sajandi üheksakümnendate aastate esimeses pooles toimusid Eesti meediamaaastikul olulised muutused:

- a) trükimeedia erastati;
- b) Venemaa telekanalite ülekandmine lõpetati;

- c) Venemaa ajalehtede kättesaadavus vähenes;
- d) muutusid raadioja teleprogrammide edastamise tehnilised standardid;
- e) tekkinud eraringhäälinguettevõtted said litsentsi oma programmide loomiseks ja edastamiseks.

Denis McQuaili (2003) järgi on üheks meediaettevõtete mõjutajaks tehnoloogia. Nõukogude Liidus kasutusel olnud SECAM-süsteemi teletehnika ning UKW sagedustel töötanud raadiotehnika ei võimaldanud vastu võtta programme vastavalt lääneriikides kasutusel olnud PAL-süsteemis ja FM sagedusalas. 1990-ndatel nõukogude standardite asendamine lääne standarditega tähendas ringhäälingus tootmis-, edastusja vastuvõtutehnika väljavahetamist. Üldiselt on tehnoloogia arengust tingitud tagajärjed auditooriumi keele-eelistustest sõltumatud, kuid Ida-Virumaa (vähem kindlustatud) elanikegrupid ei vajanud tehnilisi uuendusi niivõrd palju, sest neile jäi võimalus olemasolevate seadmetega jätkata Venemaa raadioja teleprogrammide kuulamist-vaatamist. Need inimesed, kes ei ostanud uut raadiot ja või telerit, jäid Eesti ringhäälinguprogrammide vastuvõtuvõimalusest ilma ning jätkasid Venemaa infokanalite jälgimist.

Denis McQuaili (2003) määratluses on teine meediainstitutsioone mõjutav tegur poliitika. 1990-ndate alguseni olid Eesti territooriumil nähtavad kolm Venemaalt retransleeritud telekanalit (Ostankino, Venemaa ja Leningradi) ning üks eestikeelne, Eesti Televisioon. Põhja-Eestis oli võimalik vaadata ka Soome telekanaleid. Raadiokanalitest retransleeriti Venemaa jaamu Majak ja Junost. Eestikeelset programmi edastasid kolm Eesti Raadio kanalit. Venemaa teleja raadiojaamade programmide retransleerimine Eesti territooriumil lõpetati aastatel 1992–1994. Vabaks jäänud sagedused litsentseeriti turule tekkivatele erajaamadele.

Venekeelsele auditooriumile olid ümberkorraldused dramaatilised. Venemaa kanaleid polnud enam võimalik jälgida. Uut eestimaist venekeelset telekanalit ei avatud. Samuti ei pakkunud erafirmad olulises mahus venekeelsele auditooriumile suunatud programmi. (Osalt oli see tingitud piiratud eesti keele oskusest.) Nõudlus venekeelse programmi järele lõi aluse kaabelfirmade tekkele, kes hakkasid vastu võtma ja kaabelvõrkudes taasedastama Venemaa satelliit-TV kanaleid.

Eesti riigi esimesteks sammudeks venekeelsete elanike hõlmamisel oli venekeelsetele ringhäälingujaamadele tegevusloa andmine. 1992. aastal väljastas kultuuriministeeriumi vastav komisjon ringhäälingujaamadele kokku 29 ajutist tegevuslitsentsi: 20 raadiotele ja 9 telekanalitele. Litsentsi said ka Eesti Televisioon ja Eesti Raadio. Ühelgi litsensil ei olnud eraldi märgitud keelenõudeid. Venekeelset programmi hakkasid tootma ja edastama toona veel riiklikud Eesti Televisioon ja Eesti Raadio ning erafirmadest Reklaamitelevisiooni AS, Orsent TV ning üks AS Trio raadiokanal. Loetletutest esimesed kolm edastasid venekeelset programmi eestikeelse põhiprogrammi sees. Orsent TV oli täielikult venekeelne, kuid nende saatemaht oli ainult kuus tundi nädalas ja neid saateid edastati enne RTV programmi algust ja öösiti pärast selle lõppu ainult Tallinnas. Ka Trio venekeelne raadioprogramm Raadio Tallinn (praegu Raadio 100 FM Narodnoje Radio) oli algselt kuuldav UKV sagedusel ainult Tallinnas.

1993. aasta kevadel sai AS EMPI TV ajutise tegevusloa venekeelse teleprogrammi edastamiseks Kiviõlis. Aasta hiljem said venekeelse teleprogrammi tegevusloa veel ka AS Narva Televisioon ja Sillamäe Munitsipaalne Informatsiooni Keskus, kuid nende tegevus ei kestnud aastatki. Ainult Orsent TV jätkas väikesemahulist tegevust RTV kanalil.

1994. aastal Riigikogus vastu võetud ringhäälinguseadus (RHS 1994) pani aluse duaalse ringhäälingukorralduse tekkele ning asendas 1992. aastal kehtestatud ajutise regulatsiooni. Seadus sätestas lõplikult endise Eesti NSV Riikliku Televisiooni ja Raadiokomitee reformimise avalik-õiguslikuks Eesti Raadioks ja Eesti Televisiooniks. Samuti sätestas seadus eraringhäälingu toimimise ja litsentseerimise põhiprintsiibid. Põhiseadusest tulenevalt oli ringhäälinguseaduse esmaseks ülesandeks eestikeelse ringhäälingu arengu tagamine, kuid samas tuli ka arvestada venekeelsete elanike informeerimise vajaduse ning nende huvide kaitsega. Järgnevatel aastatel siiski ei väljastatud ühtegi ringhäälinguluba täismahus venekeelse üldhuvi telekanali asutamiseks. Venekeelset raadioprogrammi hakkas edastama 1993. aastal loodud Eesti Raadio programm Raadio 4 ning lisaks said kaks erafirmat ringhäälinguloa venekeelse raadioprogrammi edastamiseks. Aastatel 1995–1998 said tegutsemisloa veel kaks venekeelset raadiojaama. 1997. aastal alustanud ja viis aastat hiljem pankrotiga lõpetanud Eesti Sõltumatu Televisiooni AS lubas oma teleprogrammis TV1 edastada iga päev vähemalt 30 minuti ulatuses venekeelseid uudiseid. Tegelikult nad seda lubadust kunagi ei täitnud. Ka teised erakanalid tootsid ja edastasid venekeelset programmi piiratud mahus (näiteks RTV ja hiljem Kanal 2-s laupäeva hommikuti eetris olnud telemagasin Subboteja). Seega jäi kogu venekeelsele elanikkonnale suunatud (igapäevase) üleriigiliselt levitatava programmi tootmine ja edastamine ainult Eesti Televisiooni ülesandeks. Eesti Televisiooni venekeelne „Aktuaalne kaamera” oli ja on siiani ainuke tasuta vabalevis vaadatav venekeelne uudistesaaade. ETV venekeelse programmi arengutest on lähemalt juttu artikli teises pooles.

Ringhäälingupoliitikas olid 90-ndatel seadusandja jaoks olulised kolm aspekti: eesti keele kaitse ja kultuuri toetamine, eraringhäälingu arendamine ja alles areneva ringhäälingumaastiku kaitse võimaliku väliskapitali liiga suure mõju eest. Nii ei tohtinud ringhäälingujaamas välisosanikel olla rohkem kui 49 protsenti aktsiatega määratud häälest ning raadiojaamad pidid oma programmides edastama vähemalt 35 protsendi ulatuses eesti autorite loomingut. Ka kõigi telejaamade ringhäälingulubade tingimustesse kirjutati algselt sisse nõuded kodumaise programmi lubatud minimaalse osakaalu kohta. Seoses Euroopa Liidu seaduste ülevõtmisega tühistati 1999. aastal välisosaluse piirangu nõue, nõuded eesti autorite osakaalule raadiojaamade ringhäälingulubades leevenesid oluliselt.

Aastatuhande vahetusel taotlesid ringhäälingulube kaabelvõrkudes programmi edastamiseks ka mitmed kaabel-TV operaatorid. Näites Aktsiaseltsil STV oli viis venekeelse programmi edastamise luba. Tegemist oli peamiselt siiski filmikanalitega, vaid vähesel määral toodeti ka originaalsaateid.

2004. aastal anti välja neli uut venekeelse (muusika) raadiojaama tegevusluba. Kaabelvõrkude vahendusel venekeelse teleprogrammi edastamise lube anti samal

aastal välja kaks – OÜ Lites LT alustas tegevus Ida-Virumaal ja MTÜ AB Video oma programmiga TV-N alustas Tallinnas ja Harjumaal. Tänapäevaks on TV-N nähtav kaabelvõrkudes üle Eesti. 2014. aasta 1. septembri seisuga oli Eestis väljastatud 41 meediateenuste osutamise luba. Nendest 13 on televisiooniteenustele ja ainult üks – Orsent-TV – on väljastatud venekeelse teleprogrammi edastamiseks. Peamiselt venekeelseid filme ja saateid edastavad ka programmid TV-N ja OÜ N&V. Raadioteenuse edastamise lube on 28 ja neist seitse on väljastatud venekeelse programmi edastamiseks (tabel 1).

Puht matemaatiliselt võib öelda, et nüüdseks vastab venekeelsete raadioprogrammide arv mitte-eestlaste osakaalule Eesti rahvastikust. Täismahulist venekeelset üldhuvi telekanalit ei ole siiani veel Eestis loodud.

Raadioringhäälingust tunduvalt keerulisem oli venekeelse trükiajakirjanduse käekäik (Jakobson 2002; 2004), mis ei saavutanudki kunagi venekeelsete lugejate hulgas sellist positsiooni nagu eestikeelsel trükiajakirjandusel oli ja on eestlaste seas.

Niigi tagasihoidliku levikuga venekeelsete üleriigiliste ajalehtede arv ja tiraažid on 1990ndate lõpust alates languses. Erandiks on telekanalit PBK omava Baltic Media Alliance'ile kuuluv ajaleht MK Estonija (tabel 2).

Tabel 1. Raadioprogrammide arv Eestis

	1995	2014
Eestikeelseid eraraadioid	41	21
Venekeelseid eraraadioid	2	7
Eestikeelseid avaõiguslikke raadioprogramme	3	4
Venekeelseid avaõiguslikke raadioprogramme	1	1

ALLIKAS: tehnilise järelevalve amet.

Tabel 2. Venekeelsete ajalehtede tiraažid 1998–2013 (tuhandetes)

	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2013
Molodjož Estonii	7,2	4,9	7,5	7,7					
Estonia/Vesti Dnja	8,7	7,9	6,3	8,5	9,2				
Vesti Nedelja Pljus	21,2	23,5	19,9	16,1					
Den za Dnjom	16,7	19,4	18,6	14,5	17	13	13,2	10,4	10,5
Delovyje Vedomosti	4,8	4,8	5,1	5,3		65,8	4,8		73,8
Molodjož Estonii	9,9	7,1	10,3	11,3	11,5				
Subbota									
MK Estonija				14,3	11	11,1	12,9	31,1	
Postimees na				17,1	12,3	11,5	9,6	7,8	
Russkom Jazyke									

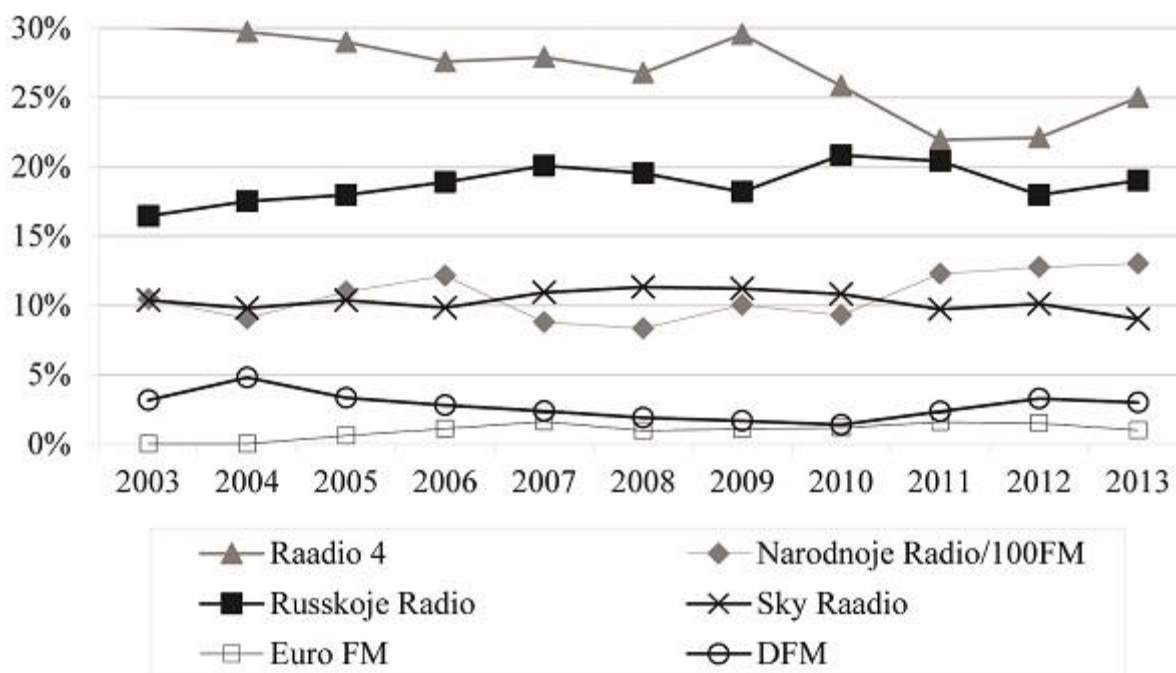
ALLIKAS: EALL.

Majanduse mõju meediamaaastiku kujunemisele

McQuaili (2003) järgi on kolmas meediainstitutsioonide mõjutaja majandus. 1990-ndate algusest alates on (peamiselt) eestikeelsele auditooriumile suunatud meediaettevõtted olnud majanduslikult edukamad, seda ka arengu algetapis olulist rolli mänginud väliskapitali kaasamise osas. Põhjamaade meediafirmade (Schibsted, Modern Times Group, Bonnier Group, Mainos TV) investeringud Eesti erameediasse katsid valdkonna käivitamiseks ja esmaseks arenguks vajalikud kulud. Venekeelsele auditooriumile suunatud kohalikel meediafirmadel ei õnnestunud oma tegevuse toetamiseks väliskapitali kaasata Läänest ega ka mitte Venemaalt. Poliitilised ringkonnad kartsid, et Venemaa võib oma poliitiliste eesmärkide saavutamiseks mõnd Eesti meediaettevõtet rahaliselt toetada, kuid seda ei juhtunud. Vähemalt mitte sellises ulatuses, mis oleks taganud finantseeritava ettevõtte edu. Säärase investeringu mittetoimumise üheks põhjuseks võis olla teadlik kalkulatsioon, et kuna Eesti riik venekeelsesse televisiooni ei panusta ja erafirmal pole turu väiksuse tõttu võimalik venekeelset telekanalit kasumlikult käigus hoida, siis jäävad venekeelsed vaatajad niikuinii Venemaa telekanaleid jälgima. Meediamajanduse toimimise loogikast lähtudes on mõistetav, et umbes 300 000 inimese suurune auditoorium ei ole kasumlikult toimiva täisväärtusliku kommertstelejaama jaoks piisavalt suur. Kohalikele nappidele ressurssidele toetuma pidanud venekeelse meedia ettevõtted ei saavutanud läbimurdeks vajalikku taset – ei saavutatud vajalikku kriitilist massi ei meediatoodete hulga, kvaliteedi ega nende puudumise tõttu ka auditooriumi osas. Lõppkokkuvõttes osutusid majanduslikult võimalikuks ainult sellised venekeelsed üleriigilise leviga meediakanalid ja -väljaanded, mis olid suurte eestikeelsete meediafirmade omanduses. Näiteks Trio LSL ja Taevaraadio venekeelsed muusikaraadiojaamad, Postimehe paberväljaanne ja portaal, Ekspress Grupi portaal.

Riiklik meediapoliitika nägi venekeelsete elanike huvide rahuldamist erasektori ja Eesti Raadio programmi Raadio 4 kaudu. Alles tekkiv erasektor venekeelse auditooriumi teenindamisel märgatavat edu ei saavutanud. Tänu kõrgele kvaliteedile ja vähesele konkurentsile saavutas Raadio 4 venekeelse auditooriumi seas 1990-ndatel väga suure kuulatavuse. Viimase kümne aasta jooksul on Raadio 4 osakaal mitte-eestlaste raadiokuulamise ajas vähenenud ja tõusnud on kommertsraadiote kuulamisele pühendatud aeg (joonis 1).

Joonis 1. Venekeelsete raadiojaamade kuulamise aja osakaalud 2003–2013

ALLIKAS: TNS Emor.

Venekeelse elanikkonna telekanalite eelistused

Kodumaiste meediafirmade pakutavate venekeelsete programmide maht ja žanriline mitmekesisus on minimaalne. Neile, kes soovivad enamat, pakuvad rohkelt võimalusi kaabelvõrkude kaudu taasedastatavad 101 venekeelset telekanalit. Neist 101-st 41 on Vene Föderatsioonist, 26 Suurbritanniast ning neli Lätist (sh PBK Estonia) (MAVISE 2014). Sellise ebasümmeetrilise pakkumise tulemusel on eestikeelsed ja venekeelsed elanikud üldkokkuvõtteks jagunenud kahe infovälja vahel. On tekkinud Gitlini (1999) sfäärikesed. Kui Gitlin väitis, et selliste sfäärikeste teke on demokraatia arengule kasulik, siis infoväljade lahususest tingitud ühiskonna oluliste teemade erinev käsitus pigem lükkab selle väite ümber. Saar Polli (2014) uuringu järgi peavad eestlased kõige olulisemateks meediakanaliteks Eesti Televisiooni (ETV, ETV2) ja teisi Eesti telekanaleid (Kanal 2, TV3), mitte-eestlased aga venekeelseid telekanaleid (PBK, RTR) (joonis 2).

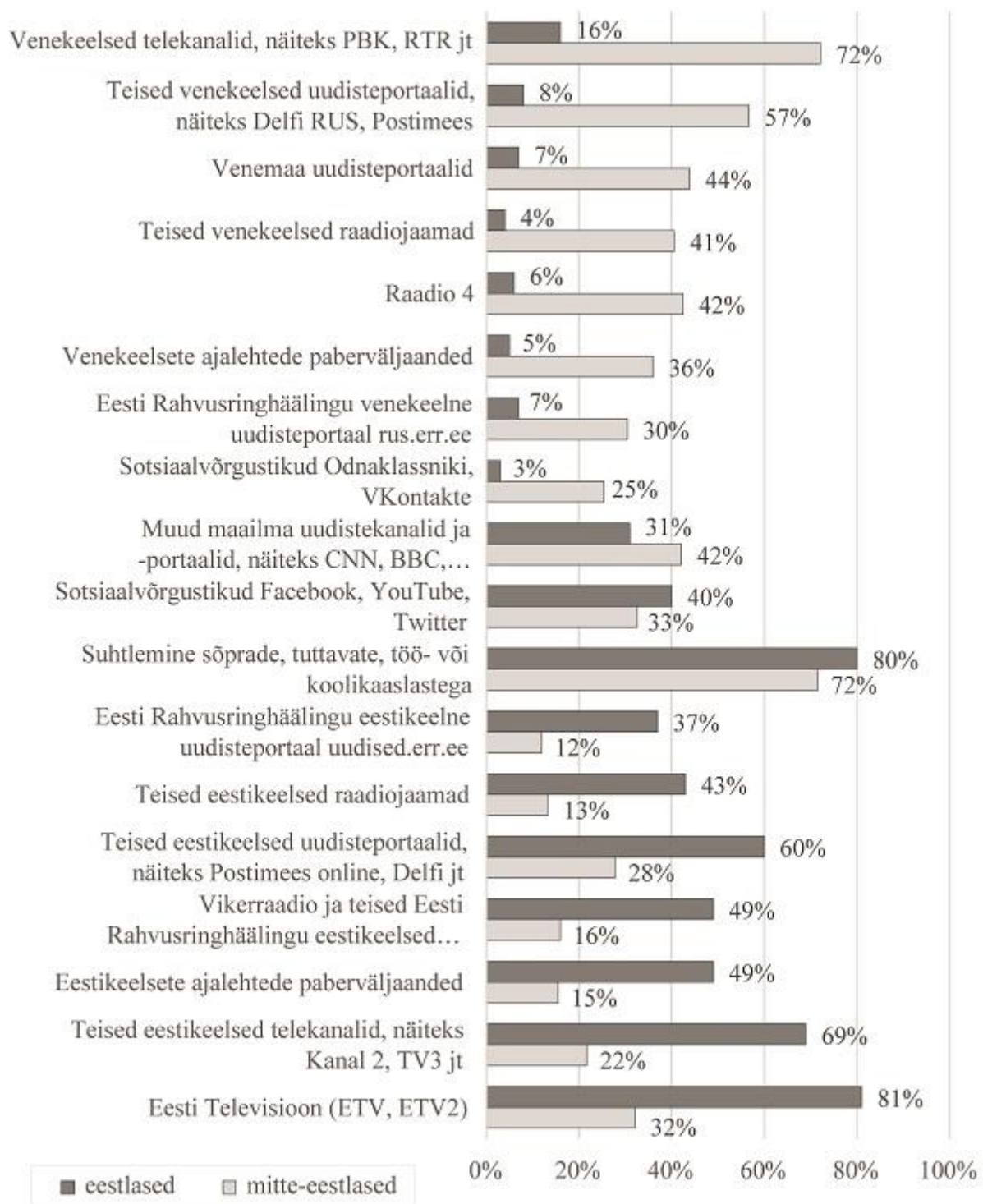
Eesti tegevuslubadega kanalitest jõuavad kõige suurema osani venekeelsetest elanikest ERR-i teleprogrammid ETV ja ETV2, kuid neidki vaatab iganädalaselt vähem kui 10 protsenti mitte-eestlastest (joonis 3).

Üldisest telerivaatamise trendi langusest hoolimata vaatavad mitte-eestlased telerit keskmiselt 3 tundi ja 15 minutit päevas (TNS Emor 2014). Suurema osa telerivaatamise ajast kulutavad mitte-eestlased viie Eestis taasedastatava Venemaa telekanali jälgimisele (joonis 4).

Venekeelsel eestimaisel telemaastikul toimuvat võib Eesti riigi poolt vaadelda turutõrkena. Ressursside piiratuse tõttu puudub erasektoril selles sihtrühmas

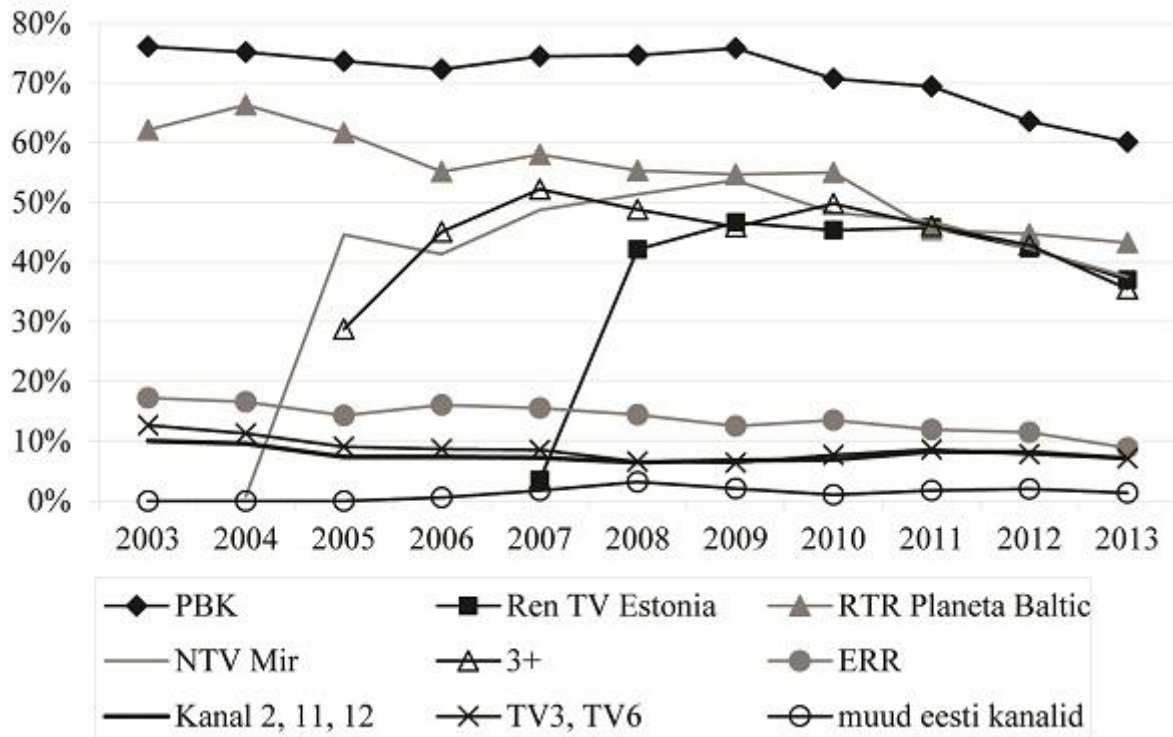
tegutsemiseks majanduslik huvi. Turutõrget on võimalik tasakaalustada avaõigusliku ringhäälingu tegevustega. Avaõiguslik ringhääling peab seadusega ettenähtud ülesannete täitmisel tagama kõigi elanikkonna gruppide, sh vähemuste mitmekülgse informeerimise.

Joonis 2. Päevakajaliste sündmuste kohta on võimalik mitmest allikast infot saada. Kuivõrd olulised on Teie jaoks järgmised infokanalid? (infoallikat väga või küllaltki oluliseks pidajate hulk (%), N = kõik vastajad)

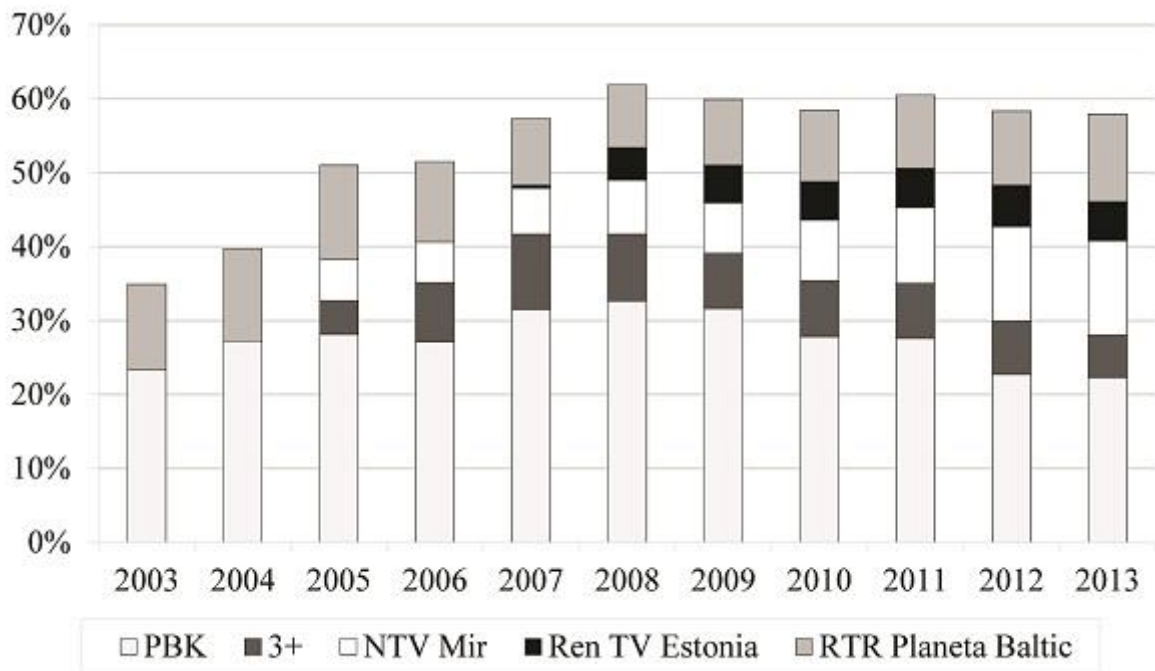
ALLIKAS: Saar Poll (2014, juunis 6).

Joonis 3. Telekanalite vaadatavus 2003–2013 (*Weekly Reach %*) (vaatasid nädalas vähemalt 15' järjest, mitte-eestlased vanuses 4+)

ALLIKAS: TNS Emor

Joonis 4. Mitte-eestlaste auditooriumi viie populaarseima telekanali vaatamisele kulutatud aegade osakaalud 2003–2013 (*Share of viewing*)

ALLIKAS: TNS Emor.

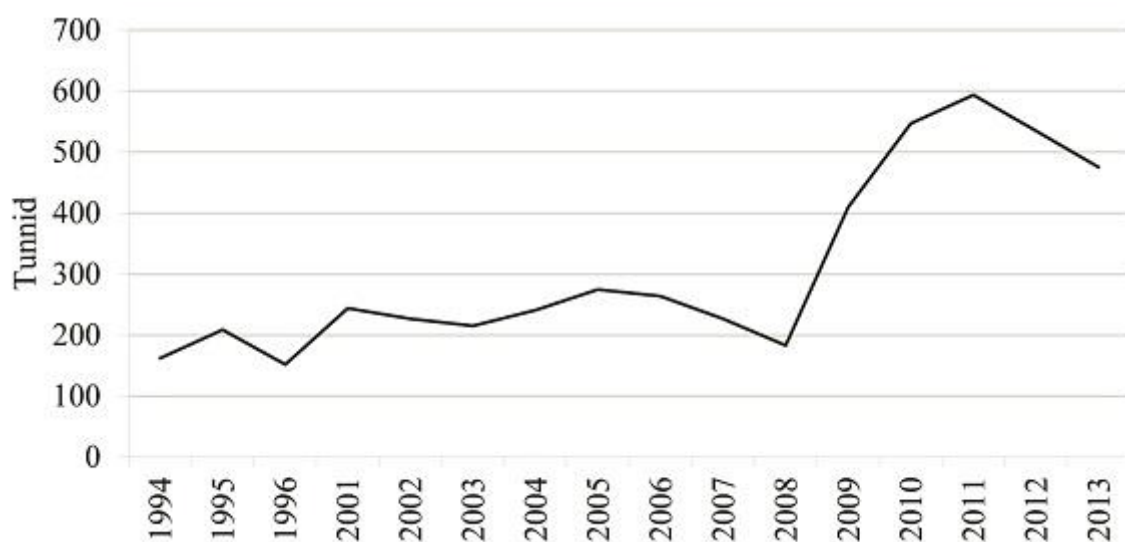
Avaõigusliku ringhäälingu roll venekeelsete elanike huvide eest seismisel

Järgnevalt vaatleme Eesti Televisiooni venekeelse programmi kujunemist.

1960.–1970-ndatel aastatel tootis ja edastas ETV vene keeles peamiselt uudiseid ning kultuuri ja haridussaadeteid. 1970-ndate keskpaigast tsentraalselt toodetud üleliiduliste saadete maht kasvas. Kuna Nõukogude Liidus oli vene keel riigikeel, siis ei käsitletud venekeelseid saateid liiduvabariikides kunagi venekeelsele vähemusele suunatud saadetenähtena. Vene keele domineerimine meedias oli venestamispoliitika kindel osa. Eesti ainsas telekanalis – Eesti Televisioonis – täitis venekeelne programm kolmandiku kogu eetriajast. Sellise suure tsentraalselt toodetud igapäevase eetrimahu juures ei arendatud tugevalt välja kohaliku venekeelse programmi tootmist. Aastatel 1980–1991 tootis ja edastas Eesti Televisioon iga päev ühe tunni venekeelseid saateid, sh ka venekeelseid uudiseid (Shein 2005). Vene emakeelega ajakirjanikke oli vähe ja nende peamiseks valdkonnaks olid haridus-, kultuuri ja muusikasaated. Uurivat venekeelset ajakirjandust praktiliselt Eesti Raadios ja ETV-s ei olnud. 1990-ndate algul jäi ETV aastane venekeelse programmi maht alla 200 tunni. Informatiivsed- meelelahutuslikud saated olid eetris laupäeviti päevasel ajal. Ainult venekeelsed uudised olid eetris öhtuti kogu nädala jooksul. Vähene vaadatavus venekeelse auditooriumi seas pani programmitegijaid otsima venekeelsetele saadetele paremaid eetriaegu. 1990-ndate keskel loodi öhtustele venekeelsetele uudistele eelnev venekeelsete saadete võõnd. Kuid ka see samm ei andnud soovitud tulemust.

1990-ndate lõpupoole suurenes venekeelsete saadete maht ETV-s üle 200 tunni aastas, eetris oli üle kümne saatesarja (Trapido 2000, 112, Shein 2005). 1999. aasta majanduslangus ja ETV juhtimiskriis sundisid aga sajandivahetusel tegema suuri eelarvekärpeid, mille tõttu vähenes ka venekeelsete saadete tootmiseks ettenähtud eelarve 2000. aasta aprilliks 1998. aastaga võrreldes viis korda (Ivanov 2000). Järelejäänud vahendid võimaldasid toota ja edastada lisaks igapäevastele uudistele ainult ühte poole tunnist venekeelset originaalsaadet nädalas. Vene saadete toimetust likvideeriti. Inimesed liikusid erasektoris ja hakkasid riiklike ja Euroopa Liidu fondide toel sõltumatute tootjatena tootma venekeelseid saateid teistele telekanalitele. Sellest lisarahastusest hoolimata venekeelsete saadete mahu märgatavat tõusu kuni 2009. aastani ei toimunud. Ka erakanalitel jäi venekeelsete saadete, eriti ajakirjandusliku sisuga saadete maht minimaalseks. Selle tõttu ei arenenud välja ka tugevat vene emakeelega ajakirjanike põlvkonda.

Joonis 5. Venekeelsete saadete aastased mahud Eesti Televisioonis / ERR-is

ALLIKAS: ERR.

2008. aasta sügisel avatud ETV2 pakkus rahvusringhäälingule uusi võimalusi programmistrateegia arendamiseks. Pärast pronksiöö sündmusi arutleti nii avalikkuses kui ka poliitilistes ringkondades venekeelse ETV2 avamist, kuid kanali käivitamiseks vajalike summade eraldamiseni riigieelarvest ei jõutud. Sellest hoolimata võimaldas ETV2 pakkuda senisest suuremas mahus venekeelset programmi, seda eelkõige vene subtiitritega varustatud eestikeelsete saadete taasedastamise abil. Kuid lisaks igapäevasele venekeelsele uudisteprogrammile ja eestikeelsete saadete kordustele rikastasid ETV2 programmi ka mõned väljastpoolt ERR eelarvet fondidest rahastatud saatesarjad.

Venekeelsete ja venekeelse tõlkega saatetundide suurenenud mahust hoolimata ei suudetud siiski saavutada märkimisväärset populaarsuse tõusu venekeelse auditooriumi seas (joonis 3). Parimal vaatamisajal eetris edastatud ainult ühe tunni pikkune venekeelsete saadete võond ei olnud sihtrühma jaoks piisavalt atraktiivne. ETV2 üldine vaadatavus mitte-eestlaste hulgas jäi tagasihoidlikuks.

2012. aastal vähendati venekeelsete originaalsaadete aastast mahtu 2011. aastaga võrreldes ligi 10 protsenti, sama trend jätkus ka 2013. aastal (joonis 5).

Nende protsesside põhjuseid on kirjeldatud järgmiselt (Jõesaar *et al* 2013). Eesti taasiseseisvumisel ei peetud vajalikuks ega võimalikuks tegelda kodumaise venekeelse televisiooni arendamisega, sest 1) eeldati, et nõukogude ajal kujunenud eesti ja vene keelekogukondade meediaruumid sulavad ühte eesti keele baasil, 2) nii rahalised kui ka tööjõuressursid olid esimestel iseseisvusaastatel ebapiisavad. Meediatööstus allutati turumajanduslikule iseregulatsioonile. Ligi veerand sajandit arengut aga näitab, et täismahulise venekeelse televisiooni tekkimiseks ei ole Eestis turumajanduslikke eeldusi. Selle tõdemusega võiks piirduda, kui venekeelsete elanike tugev suundumus võõrriigi (Venemaa) telekanalite poole ei tekitaks üha uuesti probleeme nende informeerituses ja osaluses Eesti elus. Lahendust on otsitud spetsiaalselt integratsiooniteemaliste venekeelsete saatesarjade sihttellimises, kuid nende saadete vaatajaskond on pigem eestikui venekeelne. Põhjused on nii nende saadete sisus kui ka eetrikeskkonnas. Meediauuriija Viktoria Jakobson (2002) on väitnud, et vene vaataja näeb neis saadetes end pigem integratsiooni objektina kui subjektina, mis ei tule kasuks saadete atraktiivsusele. Üldiselt läksid need saated eetrisse eestikeelse ETV kanalitel, kus puudus väljakujunenud venekeelsete saadete eetrivõõnd. Seetõttu pole vene vaatajatel kujunenud ka vaatamisharjumust.

Kokkuvõte

Eesti kakskeelne infoväli on poliitiliste, tehnoloogiliste ja majanduslike mõjurite tulemusel nüüdseks tugevasti polariseerunud Eesti ja Venemaa telekanalite jälgijateks. Ühe riigi elanikkonna jaotumine kahe infovälja vahele, millest teist võõrriik suunab ja kontrollib, on oht Eesti Vabariigi iseseisvusele. Väikeriigi majanduse piiratuse tõttu on venekeelse elanikkonna infoväljas turutõrge, mille likvideerimiseks on vaja poliitilist otsust.

Enam kui kahekümne aasta jooksul tehtud meediapoliitilisi otsuseid ja nende tulemusi analüüsides saab väita, et venekeelsete elanike haaramiseks eesti informuumi on vaja teha senisest suuremaid pingutusi, mis nõuavad palju suuremaid investeeringuid. Üksikute venekeelsete saadete paigutamine eestikeelsesesse telekanalisse ei ole auditooriumi köitmiseks toimiv lahendus. ETV2 kogemus näitab ka seda, et eestikeelsete saadete subtitreerimine ei taga oodatud tulemust. Subtitreerimise mittetoimimise põhjust ei maksa otsida venekeelse auditooriumi pealelugemiseelistuses, vaid nende saadete sisus. Eesti telekanalite eetris olevad saated ja kodumaised sarjad ei käsitle venekeelse kogukonna elu, nende probleeme ning õnnestumisi. Praegu puuduvad telemaastikul mitte-eestlaste draamasarjad, tõsised ja ka meelelahutuslikud *talk-show*'d ja telemagasinid. Puudub reaalne kokkupuude igapäevase elu ja elukeskkonnaga Eestis. Aga just see isiklik tunnetus ja kokkupuude ongi see kõige unikaalsem, mis inimesi meediaruumis kanalivalikuid tegema paneb. Eestis elavatel venekeelsetel inimestel see valikuvõimalus kahjuks puudub.

Kasutatud kirjandus

AVMSD (2010). Euroopa Parlamendi ja nõukogu audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv 2010/13/EL. – Euroopa Liidu Teataja, L 95/1, 15.04.2010. – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L 0013&from=ET>

Croteau, D., Hoynes, W. (2001). The Business of Media: Corporate Media and the Public Interest. Thousand Oaks: Pine Forge Press.

Doyle, G. (2002). Media Ownership: The Economics and Politics of Convergence and Concentration in UK and European Media. London: Sage.

Gitlin, T. (1999). Public Sphere or Public Sphericules? – J. Curran, T. Liebes (eds). Media, Ritual and Identity. London: Routledge, pp 168–174.

Habermas, J. (2001). Avalikkuse struktuurimuutus: uurimused ühest kodanikuühiskonnakategooriast. Tallinn: Kunst.

Hesmondhalgh, D. (2013). The Cultural Industries. Third Edition. SAGE Publications Ltd.

Ivanov, P. (2000). Presidendi ümarlaua istungi protokoll 2/2000. – http://vp2001-2006.president.ee/et/institutsioonid/_ymarlaud.php?gid=11411

Jakobson, V. (2002). The Role of the Russian-language Media in Estonian Society. – Vihalemm, P. (ed). Baltic Media in Transition. Tartu: Tartu University Press, pp 207–219.

Jakobson, V. (2004). Venekeelse meedia areng Eestis 1987–2004. – Vihalemm, P. (toim). Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1979–2004. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 209–232.

Jakubowicz, K. (2009). The highways and byways of „Europeanization” in the media. – Central European Journal of Communication, vol 2, no 1, pp 5–11.

Jõesaar, A. (2011). Different ways, same outcome? Liberal communication policy and development of public broadcasting. – TRAMES, vol 15, no 65/60, issue 1, pp 74–101.

Jõesaar, A., Rannu, S., Jufereva, M. (2013). Media for the minorities: Russian language media in Estonia 1990–2012. – Media Transformations, vol 9, pp 118–153.

Lowe, G. F., Nissen, C. S. (eds) (2011). Small Among Giants. Television Broadcasting in Smaller Countries. Nordicom, University of Gothenburg.

MAVISE (2014). Database on TV and on-demand audiovisual services in Europe. – <http://mavise.obs.coe.int/welcome>

McQuail, D. (2003). McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Picard, R. G. (2002). The Economics and Financing of Media Companies. New York: Fordham University Press. RHS (1994). Ringhäälinguseadus. – Riigi Teataja I, 19.05.1994, 4, 680. – <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=28671> Riigikogu (2007). Eesti Rahvusringhäälingu seadus. – Riigi Teataja I, 18.01.2007, 10, 46. – <https://www.riigiteataja.ee/akt/106012011027>

Saar Poll (2014). Päevakajalised sündmused ja erinevad infokanalid. Tallinn. – [http://oef.org.ee/fileadmin/media/valjaanded/uuringud/AEF aruanne 1 .pdf](http://oef.org.ee/fileadmin/media/valjaanded/uuringud/AEF_aruanne_1.pdf)

Shein, H. (2005). Suur teleraamat. 50 aastat televisiooni Eestis 1955–2005. Tallinn: TEA.

TNS Emor (2014). Teleauditooriumi ülevaade septembrikuus. 03.10.2014. – [http://www.emor.ee/teleauditooriumi- ulevaade-septembrikuus-4/](http://www.emor.ee/teleauditooriumi-ulevaade-septembrikuus-4/)

Trapido, D. (2000). The Role of Russian-Language Programs of Estonian Television Channels in Reflecting and Shaping the Integration Process Compared to Printed Media. – M. Lauristin, R. Vetik (eds). Integration of Estonian Society: Monitoring 2000, Tallinn: MEIS. – <http://old.meis.ee/book.php?ID=100>

Vihalemm, P. (2011). Meedia ja infoväli. Integratsiooni monitooring 2011. Tallinn: SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, pp 157–174. – [http://www.kul.ee/sites/default/files/integratsiooni monitooring 2011.pdf](http://www.kul.ee/sites/default/files/integratsiooni_monitooring_2011.pdf)